Scriitura intimă ca oglindă a sinelui. *Jurnalul portughez* al lui Mircea Eliade

Simona ANTOFI

Jurnalul portughez al lui Mircea Eliade reproduce imaginea unui înstrăinat peste care istoria trece cu duritate. Structurat ca o confesiune (auto)justificativă, *Jurnalul portughez* pune în evidență funcționarea sentimentului identității într-un moment de criză: un intelectual care simte că reprezintă elita culturii române în lume, percepe acut schimbările politice şi sociale din țară şi se autopercepe sub semnul înstrăinării de obârşie, de ceilalți, de lumea în a cărei forță morală crezuse.

De altfel, înclinația spre autobiografie infuzează toate textele literare ale lui Mircea Eliade. *Jurnalul portughez* reprezintă, în raport cu predispoziția scriitorului pentru (auto)analiză şi pentru obsesia triplă a timpului, a istoriei şi a morții ce caracterizează scriitura nonştiințifică eliadescă, o oglindă a sinelui şi un instrument de automodelare continuă. Din acest punct de vedere, se adaugă o serie de personalități ce formează, după spusa lui Florin Țurcanu, un veritabil „panteon personal" (Țurcanu 2005: 111) cu funcția de validare a unui autoportret idealizat menit să-i justifice scriitorului ideea – forță a destinului unic, de excepție, pe care îl poartă[1]. Voltaire, Papini şi Goethe stau alături de Nae Ionescu, Blaga şi Constantin Noica, sau de Kierkegaard, ca şi alături de poligraful spaniol Menéndez y Pelayo, pe care Eliade îl caracterizează cu o acurateță ce trădează tăria convingerii în genialitatea proprie:

> Ca şi Menéndes, am o imensă sete de a şti. Ca şi el, am pasiunea lucrărilor vaste, erudite, şi totuşi cu viziune amplă, filozofică. În minus, am toată imensa lui știință filologică şi bibliologică. În plus, talentul de scriitor epic, originalitate filozofică. De asemenea, cred că l-am întrecut în curiozitate (Eliade 2006).

Încercarea de a-şi organiza viața studioasă şi de a-şi sistematiza lecturile se datorează aceluiaşi maestru spiritual, tot aşa cum scriitorului îi reține atenția strania, afirmă el, coincidență a inițialelor numelui său cu cele ale lui Mihai Eminescu.

Autobiografiile *ad-hoc* ce iau naştere prin comentarea raportului biografie – operă, structură spirituală – operă, în cazul maeştrilor menționați, constituie un ansamblu inedit al sinelui eliadesc pentru care multiplele reflectări anulează sau fac de-a dreptul irelevantă lipsa modestiei şi fac din încrederea în genialitatea sa un instrument spiritual şi un mod de a fi în lume:

> Niciodată n-am avut mai net sentimentul că sunt un mare scriitor şi că romanele mele vor fi singurele citite din toată producția 1925-1940, peste o sută de ani. Aşa de puternic mă stăpâneşte sentimentul ăsta, încât uneori mă întreb dacă nu

[1] Maeştrii spirituali „sunt chemați să depună mărturie despre ceea ce a devenit Eliade, despre ceea ce e capabil să realizeze şi în ce constă misiunea sa în cultura universală" (Țurcanu 2005: 403).

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)

> cumva «redescoperirea» aceasta a mea nu înseamnă începutul bătrâneții, dacă forța mea de creație nu e sleită (Eliade 2006: 100).

De altfel, criteriul afinităților selective funcționează ireproşabil în cazul comparației cu Eminescu – căutarea unui sens al existenței implică, pentru poet şi pentru scriitorul-savant, oglindirea accidentalului şi a efemerului, a individuației, în arhetipuri, în structura profundă, arhetipală, a lumii.

Modelul Goethe favorizează, la rândul său, autodefinirea în regimul acutei conştiințe a valorii proprii:

> Este fără margini capacitatea mea de a înțelege şi simți cultura, în toate formele ei. Dacă aş putea exprima măcar a suta parte din tot ce gândesc şi din tot ce ştiu altfel decât se ştie de ceilalți! Nu cred că s-a mai întâlnit un geniu de o asemenea complexitate – în orice caz orizonturile mele intelectuale sunt mult mai vaste ca ale lui Goethe (Eliade 2006: 112).

Pe de altă parte, şi în ordinea firească a lucrurilor, Eliade se instituie pe sine însuşi ca oglindă a ceea ce este omul biografic, şi mai ales a ceea ce şi-ar dori să fie, cât şi ca instrument de modificare / ameliorare / idealizare a sinelui în ipostazele sale spirituale. Se cuvine menționat aici şi raportul dintre literatură şi biografie, înțeles ca formă de manifestare, în grilă eliadescă, a genialității proprii. Dacă *Isabel şi apele diavolului* este, pentru autorul ei, o carte excelentă, macranthropia, ca formulă de literaturizare a genialității – vezi nuvela *Un om mare* – rezumă cu precizie procesul de creație eliadescă, în faza sa incipientă.

În altă ordine de idei, biologicul orgiastic reprezintă o formă de libertate spirituală, o reacție contra îngrădirilor de tip viață de familie. Astfel s-ar cuveni înțeleasă definiția dată, în jurnal, istoriei religiilor, o disciplină asumată ca justificare a raportului de corespondență a biologicului individual cu ritmurile macrocosmice – „traduceri", hierofanii ale dimensiunii spirituale ce structurează în profunzime întreg existentul.

Iubirea pentru Nina, prima soție, şi acceptul feminității ca oglindă a sinelui antrenează, în paginile jurnalului, meditații profunde şi nu o dată dureroase asupra sensului morții şi al suferinței în trup. Boala şi agonia Ninei capătă, tocmai de aceea, greutatea de semnificație a unei justificări prin care spiritul eliadesc se cuvenea să treacă în scopul de a se pregăti pentru noua sa existență, semn al destinului său unic: „Nina n-a plecat de lângă mine de voia ei, ci Dumnezeu mi-a luat-o pentru a mă face să gândesc în chip creator, adică pentru a-mi facilita mântuirea. Plecarea Ninei va avea pentru viața care mi-a rămas un sens soteriologic" (Eliade 2006: 270 sq.).

Căutarea înfrigurată, cu speranța salvării Ninei şi a sa, şi găsirea, în cele din urmă, a unei dimensiuni religioase personale, în forma melancoliei (şi aceasta cu afinități eminesciene), înțeleasă ca stare de spirit motivată prin structura inaparentă a cosmosului, este unul dintre aspectele existenței eliadeşti prin care autobiograficul devine (re)citire a structurii cosmice, bazate pe un tip de gândire totalizantă, integratoare, ca a „primitivilor", şi un mod de a fi în lume distinct de al omului modern, cel care şi-a pierdut aproape toate formele vechi, arhaice, de libertate a spiritului şi a cărnii, de dincolo de convențional. Căci, acceptată ca manifestare – şi componentă – a eului integral, în libertate, virilitatea este, mai întâi, una a spiritului. Îndelung analizată, hulită uneori, aşa cum arată *Jurnalul portughez*, tentația

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)

orgiastică este asumată, în cele din urmă, ca o formă derivată, ca un exces care se justifică printr-un alt exces – genialitatea proprie.

Ființă a exceselor, omul Eliade vede, în dragostea care-l leagă de Nina, şi în reciprocitatea acesteia, suportul suferinței ca (auto)purificare lângă femeia-oglindă (re)inventată în tiparele complementului feminin necesar. Nina – cea (re)inventată – este, tocmai de aceea, un alt instrument al descoperirii de sine prin alteritatea a cărei dispariție necesită justificări în ordine inițiatică.

De aceea, coborârea în infernul sinelui aflat în suferință este, totodată, şi şansa purificării de istorie.

Percepția ideii de românitate şi naționalismul oferă o altă perspectivă – din exterior – asupra sinelui. Adeziunea la legionarism, simțul istoriei mici şi al celei mari, viziunea de ansamblu – corectă – asupra evoluției lucrurilor de după război, intuirea justă a pericolului extinderii comunismului şi a urmărilor dezastruoase asupra României – inclusiv pericolul real al dispariției României ca stat[2] – sunt componentele unui portret al scriitorului care se simte român, în paginile jurnalului său[3].

Dar, dacă drama românilor este şi a sa, pentru Eliade ea reprezintă nu mai puțin şi echivalentul raportului de corespondență individuație – macrocosmos. Salvarea spirituală vine, în acest caz, dinspre o mai veche obsesie, şi anume ideea de latinitate.

Condiția de emigrant, asumată cu durere, se asociază încrederii în misiunea sa de ambasador cultural al neamului său, ca şi în supraviețuirea acestuia din urmă în virtutea apartenenței la marea familie spirituală latină.

Sensul grav, dramatic, al istoriei mari, macrocosmice, sfârşitul de epocă, războiul, criza totală a civilizației, a spiritului şi a valorilor, este (re)citit în corelație cu istoria personală, aflată într-un moment acut de cumpănă – boala şi moartea Ninei şi pericolul pierderii echilibrului interior.

„Jurnal de criză", mai mult decât „jurnal de existență", scriitura diaristă din timpul şederii în Portugalia înregistrează starea de dezorientare, de dezordine interioară, de disoluție a eului eliadesc ce îşi analizează cu acuitate, mai ales în perioada de boală grea a Ninei, „suferința sinceră, ambiguitățile, laşitatea funciară, snobismul, mondenitatea vinovată" (Zamfir 2006: 85). Tot aici sunt înregistrate, însă, avatarurile primului proiect de carte „europeană", *Prolegomene* la o istorie a religiilor, iar Eliade optează hotărât pentru domeniul istoriei religiilor şi al filosofiei antropologice.

De altfel, jurnalul ca tip de scriitură se constituie drept o altă oglindă a sinelui eliadesc, imaginea lui de aici fiind cea a unui om iremediabil singur, în căutare de certitudini şi de constante, care îşi inventariază existența şi incertitudinile, care îşi recitește jurnalul în căutare de sensuri, de justificări ale convingerilor personale, ale demersurilor sale intelectuale şi ale biologiei sale excesive: „Ca acest jurnal să-mi

[2] „Ieri, primele comunicate germane de pe frontul rus care mă liniştesc. Furioasa mea iubire de țară, naționalismul meu incandescent mă doboară. Nu mai pot face nimic de când România a intrat în război. Nu pot scrie. Am abandonat iar romanul" (Eliade 2006: 102).

[3] „Sunt atât de înspăimântat de viitorul neamului meu, încât toată viața mea autonomă şi forța mea de credință sunt suspendate. Fac eforturi silnice ca să mă dezbar de această obsesie (ce are să se întâmple cu România dacă nu se rezolvă militărește problema Rusiei ?!), ca să pot lucra, să pot gândi, să pot trăi chiar" (Eliade 2006: 155).

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)

fie de folos, ca să-l transform într-un instrument de apărare împotriva neantului care mă amenință din toate părțile, ar trebui să meditez cu el alături, să revin neîncetat asupra paginilor scrise, să le adnotez, să-mi amintesc aici anumite evenimente asupra cărora am trecut de obicei prea sumar sau pe care nici nu le-am însemnat. Numai aşa mă voi culege laolaltă, mă voi reculege. Să mă abandonez aici acelui trecut care mă obsedează. Să salvez «timpul pierdut» rememorându-l" (Eliade 2006: 313).

Experiența de bază o reprezintă, în această ordine de idei, transgresarea umanului înțeles ca istorie, ca spațio-temporalitate – şansă a întoarcerii în timp pentru a putea da un sens de ansamblu, integrator, conform unui model arhetipal anume coborât în istorie, existenței sale. Sensul inițiatic dobândit de aceasta din urmă se împlineşte prin depăşirea *etapei româneşti*, odată cu dispariția Ninei, şi prin angajarea spirituală decisivă în *etapa europeană*, a afirmării depline – noua existență pentru care s-a pregătit prin suferință.

Oglinzile sinelui sunt dublate în permanență, în scriitura diaristică, de oscilările sinelui: îndoiala, ca formă de manifestare a individuației, melancolia, ca formă a religiozității sinelui, crizele de identitate etc. traduc, în mod autentic şi direct, imaginea interioară a insului, dramele lăuntrice provocate de pierderea Ninei, de singurătate, de lipsa încrederii în viitor sau în propria forță de creație, de condiția de înstrăinat, de sentimentul că se risipeşte spiritual, de teama de bătrânețe şi de apropierea morții[4].

Omul căzut în istorie îl înspăimântă adesea, iar dacă se îndoieşte de unitatea spirituală a vieții şi a morții, imaginea unor anticari îi evocă un muzeu tragic al literaturii şi al culturii, căci i se pare că nici o operă nu se va putea salva, realmente, în timp.

Cu structura spirituală a unui „perfect păgân clasic" (Eliade 2006: 135), după cum afirmă în paginile *Jurnalului portughez***,** Eliade îşi pune sub semnul corespondenței dintre *philosofie* şi „experiențialism", adică individuație, întreaga sa carieră intelectuală şi menirea pentru care se simte chemat – încercarea de a produce o nouă sinteză a culturii universale. Experimentarea acestui raport esențial presupune, categoric, şi „trăirea" simbolurilor, căci „poezia, metafizica şi mistica" „sunt universal eterne şi valabile" (Eliade 2006: 179).

Iată cum experiența exilului portughez arată că „a fost nevoie de o meditație în suferință, timp de aproape cinci ani, departe de casă, uneori la limita disperării, pentru ca scriitorul, jurnalistul de succes şi diplomatul Eliade să se transforme în marele Mircea Eliade din anii '70 –'80" (Zamfir 2006: 91).

Bibliografie

Eliade 2006 : Mircea Eliade, *Jurnalul portughez şi alte scrieri*, vol. I, Bucureşti, Humanitas.
Țurcanu 2005: Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, Bucureşti, Humanitas.
Zamfir 2006: Mihai Zamfir, *Mircea Eliade şi Portugalia*, in (Eliade 2006).

[4] „Din punct de vedere profan, tot atât de tristă e şi situația mea ca scriitor şi filozof. Deşi am acces la cele mai înalte concepte, n-am scris nimic filozofic. Deşi am geniu epic, n-am terminat încă nimic" (Eliade 2006: 120).

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)

L'écriture intime comme miroir du soi : Le *Journal portugais* de Mircea Eliade

Le Journal portugais de Mircea Eliade – dont la parution a été attendue avec impatience – propose l'image nue, sans maquillage, de l'homme et de l'écrivain Eliade, du savant en cours de transformation, prise entre les miroirs parallèles des modèles spirituels et humains, la rèalitè affreuse de l'histoire personnelle et la tragédie de l'histoire grande, aussi que les hypostases qui comnposent, au niveau de l'écriture, le profil idéalisé de l'individu. A la recherche de l'équilibre intérieur, menacé par la dissolution, le moi de l'écrivain se recompose constamment des miettes de son autobiographie tragique, toujours avec l'ambition du projet épistémologique et humain total.

Universitatea „Dunărea de Jos", Galați
România

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)

BDD-A837 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:54 UTC)